

**СУЧАСНЫЯ ТЭНДЭНЦЫ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ ВА ЁМОВАХ
БЛІЗКАРОДНАСНАГА БЛІНГВІЗМУ**

**MODERN TRENDS IN TEACHING RUSSIAN TO PRESCHOOL CHILDREN
IN CONDITIONS OF CLOSELY RELATED BILINGUALISM**

Н. С. Старжынская / N. Starzhynskaya

докт.пед.наук, прафесар

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

Мінск, Рэспубліка Беларусь

Д. М. Дубініна / D. Dubinina

канд.пед.наук, дацэнт

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

Мінск, Рэспубліка Беларусь

У артыкуле разглядаюцца спецыфічныя метады навучання дзяцей дашкольнага ўзросту беларускай мове ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму, спецыфіка развіцця беларускага маўлення рускамоўных выхаванцаў, паслядоўнасць увядзення беларускай мовы ва ўстанове дашкольнай адукацыі

The article discusses specific methods of teaching preschool children the Russian language in conditions of closely related bilingualism, the specifics of the development of the Belarusian speech of Russian-speaking pupils, the sequence of the introduction of the Belarusian language in a preschool institution

Ключавыя словы: Метады, спецыфіка, дзеці дашкольнага ўзросту, мова, блізкароднаснае двухмоўе.

Keywords: Methods, specifics, preschool children, language, closely related bilingualism.

У аснове методыкі навучання беларускай мове дзяцей дашкольнага ўзросту ў сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму ляжаць два асноўныя фактары: псіхалінгвістычныя асаблівасці маўлення і псіхалагічная спецыфіка дашкольнага ўзросту. Адною з галоўных праблем з'яўляюцца суадносіны рускай і беларускай мовы ў працэсе навучання. На дадзеных суадносінах будуюцца асноўная мадэль білінгвальнага навучання. У практыцы навучання беларускай мове выкарыстоўваюцца як агульнадыдактычныя, так і спецыяльныя метады і прыемы навучання. Спецыяльныя метады ў залежнасці ад суадносін рускай і беларускай моў падзяляюцца на тры асноўныя: прамы, супастаўляльны і камбінаваны [1].

Навучанне выхаванцаў беларускай мове на аснове прамога метаду арганізуецца шляхам «паглыблення» ў моўнае асяроддзе. Гэта адбываецца, напрыклад, падчас знаемства

дзяцей з фальклорнымі творамі і дзіцячай мастацкай літаратурай. Калі такое знаёмства адбываецца з дапамогай разнастайнай нагляднасці, імітацыі рухаў і да т. п., дзеці лепш разумеюць сэнс твора.

Найбольш прымальным у практыцы работы ўстаноў дашкольнай адукацыі з рускай мовай навучання з'яўляецца метады мяккай імерсіі, які прадугледжвае паступовае ўвядзенне беларускай мовы ў працэс навучання. Таксама шырока выкарыстоўваецца ў практыцы білінгвальнага навучання частковая імерсія, якая прадугледжвае арганізацыю працэсу навучання сродкамі дзвюх моў.

Супастаўляльны метады навучання дзяцей беларускай мове прадугледжвае ўлік рускай мовы і засвоеных дзецьмі маўленчых уменняў на першай мове. Засваенне беларускай мовы адбываецца на аснове папярэдняга аналізу, супастаўлення і абагульнення дзвюх моўных сістэм, які праводзіцца выхавальнікам дашкольнай адукацыі (не дзецьмі!) [3]. На гэтай падставе ён вызначае моўныя з'явы (вымаўленне агульных для абедзвюх моў гукаў, назваў прадметаў, сінтаксічныя канструкцыі і г. д.), наяўнасць якіх дазваляе ажыццяўляць навучанне дзяцей беларускай мове шляхам пераносу моўных навыкаў з рускай мовы на беларускую.

Прыкамбінаваным метады выкарыстоўваюцца прыемы двух першых метадаў. У гэтым выпадку найбольш аптымальным шляхам развіцця ў дзяцей дашкольнага ўзросту беларускага маўлення з'яўляецца ўзгаданы раней шлях, які спалучае з аднаго боку развіцце «пачуцця беларускай мовы» ў выніку паступовага «паглыблення» ў адпаведнае камунікатыўнае асяроддзе, а з другога – спецыяльна арганізаванае навучанне, арыентаванае на фарміраванне ў выхаванцаў элементарных моўных абагульненняў.

На больш позніх этапах навучання мовам ужываецца парытэтная мадэль навучання (раўнапраўе ў выкарыстанні рускай і беларускай моў). Адносна парытэтнай мадэлі варта адзначыць, што раўнапраўе ў выкарыстанні рускай і беларускай моў тычыцца, перш за ўсе, арганізацыі ўсяго адукацыйнага працэсу ва ўстанове дашкольнай адукацыі [2].

З мэтай паспяховага фарміравання двухмоўя неабходна стварыць ва ўстанове дашкольнай адукацыі спецыяльнае камунікатыўнае асяроддзе, якое прадугледжвае прысутнасць дзвюх моў ва ўсіх відах дзіцячай дзейнасці і арганізацыю спецыяльных заняткаў па развіцці маўлення дзяцей на кожнай з моў.

Блізкасць і частковая тоеснасць лексікі, граматыкі і фанетыкі беларускай і рускай моў, безумоўная тоеснасць структуры звязнага тэксту і сродкаў міжфразовай сувязі ў тэксце на гэтых мовах абумоўліваюць агульнасць задач развіцця маўлення дзяцей на рускай і беларускай мовах.

Да іх традыцыйна адносяцца: развіцце звязнага (дыялагічнага і маналагічнага) маўлення, развіцце слоўніка, фарміраванне граматычнага ладу маўлення, выхаванне гукавой культуры

маўлення, азнаямленне з мастацкай літаратурай як сродкам засваення мовы ў яе эстэтычнай функцыі, падрыхтоўка да навучання грамаце.

Аднак у сітуацыі блізкароднаснага двухмоўя агульнапрынятыя задачы развіцця маўлення набываюць некаторыя спецыфічныя рысы. Гэта, перш за ўсе, фарміраванне ў выхаванцаў уласна нацыянальнага бачання свету, азнаямленне са спецыфічнымі рысамі кожнага са структурных узроўняў беларускай і рускай моў, прадухіленне інтэрферэнцыі. Спецыфіка метадкі навучання рускамоўных выхаванцаў беларускай мове выцякае з факта іх няпоўнага двухмоўя, г. зн. няздольнасці «адключыцца» ад рускай мовы ў працэсе авалодання беларускай. Гэта робіць абавязковым супастаўленне з'яў рускай і беларускай моў, каб размежаваць іх асаблівасці ў святломасці дзіцяці.

Толькі шляхам фарміравання элементарнага ўсведамлення з'яў беларускай і рускай моў і параўнання іх паміж сабой можна пазбегнуць або пераадолець інтэрферэнцыю.

Вызначальнай праблемай навучання выхаванцаў блізкароднаснай мове выступае забеспячэнне іх станоўчай матывацыяй зносін на гэтаймове. Найбольшую ўнутраную актыўнасць ў дзяцей, натуральна, выклікае гульнявая дзейнасць, якая стварае асаблівую «сферу зносін» (А. І. Зімня) прыфарміраванні маўленчай дзейнасці на другой мове. Значыць, метадка развіцця беларускага маўлення ў дзяцей дашкольнага ўзросту абавязкова на разнастайныя ягульні (народныя, дыдактычныя, камп'ютарныя і інш.) і гульнявыя сітуацыі. Спецыфікай стварэння матывацыі маўленчай дзейнасці на блізкароднаснай (беларускай) мове з'яўляецца магчымасць (у сілу рэцэптыўнага характару двухмоўя) выкарыстання матываў, падушэжныя дзеці ўступаюць у зносіны з дарослымі на рускай мове (штонамагчыма пры навучанні замежнай мове).

Акрамя таго, метадка навучання дзяцей беларускай мове спалучае рысы метадкі роднай мовы і другой мовы. З дапамогай першай уводзяцца моўныя з'явы, што супадаюць у беларускай і рускай мовах. Гэта асабліва тычыцца развіцця лексічнага запasu на другой мове і вымаўленчых навыкаў. Чым больш адрозніваюцца беларуская і руская тэматычная лексіка, фанетыка, граматыка, тым з большай падставай выкарыстоўваецца метадка навучання дзяцей другой мове. Але і ў гэтым выпадку шырокае выкарыстанне такога беларускамоўнага займальнага матэрыялу, як вершы, загадкі, прыказкі і прымаўкі і да т. п., элементаў народных гульняў, гутаркі па змесце заняткаў выключна на беларускай мове, набліжаюць прыемы навучання другой мове да прыемаў навучання рускай мове. Займальны моўны і маўленчы матэрыял садзейнічае замацаванню граматычных і лексічных навыкаў, развіццю маўленчага і фанематычнага слыху, фарміраванню ў дзяцей правільнага гукавымаўлення.

Развіцце беларускага маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту ажыццяўляецца паэтапна.

Спачатку адбываецца паступовае ўвядзенне беларускай мовы ў розныя віды дзейнасці дзяцей ранняга ўзросту з мэтай развіцця рэцэптыўнага і рэпрадуктыўнага двухмоўя і яго

пачуццёвай асновы. Такім чынам ажыццяўляецца паступовае развіццё элементарных уласцівасцей беларускага маўлення, «моўнага чуцця» з ранняга ўзросту, калі ў асноўным дзейнічае механізм імітацыі і толькі пачынае складвацца механізм аналогіі. Гэтая работа праводзіцца і далей, усепашыраючыся на працягу ўсяго дашкольнага дзяцінства.

У малодшым і сярэднім дашкольным ўзросце дзяцей вучаць элементарнаму прадуктыўнаму маўленьню. Адбываецца фарміраванне ў выхаванцаў элементарнага ўсведамлення спосабаў пабудовы выказвання на беларускай мове ў момант найбольш вострага «моўнага чуцця», што з'яўляецца найбольш эфектыўным сродкам для авалодання моўнай рэчаіснасцю. Такім момантам з'яўляецца сярэдні дашкольны ўзрост.

У дзяцей старшага дашкольнага ўзросту становіцца магчымым фарміраванне элементарнага тэрэтычнага стаўлення да мовы.

Навучанне на кожным наступным этапе ажыццяўляецца на фоне далейшага развіцця і ўдасканалення маўленчых навыкаў дзяцей, набытых на папярэдніх этапах. Пры такім падыходзе да навучання спалучаюцца рысы адначасовага ранняга спантаннага засваення рускай і беларускай моў і паслядоўнага авалодання другой (беларускай) мовай, якое абапіраецца на здольнасць усвядомленага падыходу да моўных фактаў. Падобнае спалучэнне дазваляе сфарміраваць у выхаванцаў дзіцячага сада пэўныя навыкі зносінаў на беларускай мове і ў той жа час – асэнсаваныя адносіны да яе. Пры гэтым у адукацыйным працэсе неабходна: забяспечваць станоўчую матывацыю маўлення на беларускай мове; спалучаць стыхійную форму навучання, у якой забяспечваць так званае «ўтоенае» засваенне моўных нормаў, з арганізаванай; спалучаць у працэсе навучання розныя віды маўленчай дзейнасці (спантанную, вучэбна-маўленчую, мастацка-маўленчую, моўна-пазнавальную); абапірацца на фарміраванне ў дзяцей элементарнага асэнсавання моўных з'яў; абапірацца на маўленчыя навыкі выхаванцаў, набытыя пры засваенні рускага маўлення. Захаванне названых умоў дазваляе сфарміраваць у дзяцей дашкольнага ўзросту маўленчую дзейнасць на беларускай мове, стварае перадумовы для выхавання двухмоўнай асобы.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Свірыдзенка, В. І. Фарміраванне маўленчай культуры білінгвальнай асобы навучэнца пачатковых класаў: тэорыя і практыка / В. І. Свірыдзенка. – Мінск : Беларус. дзярж. пед.ун-т, 2019. – 280 с.
2. Старжынская, Н. С. Развіццё беларускамоўных зносінаў дашкольнікаў / Н. С. Старжынская. – Мінск: НМЦэнтр, 2001. – 144 с.
3. Старжынская, Н. С. Маўленчае і лінгвістычнае развіццё дашкольнікаў / Н.С. Старжынская. – Мінск, 2007.